

“Ekologija” Teharij

3. del

Jezero cinkarniških odpadkov nad grobišči,
zadaj sv. Ana; posneto maja 1990

Fotografiji: Ivo Žajdela

Nadaljujemo s pripovedjo Roberta Jedločnika: “Vse to sem skoraj tri ure popolnoma otrpel poslušal. V letih 1966 in 1967 smo v Cinkarni imeli tri kronične pijance, za katere nisem vedel, kdaj in zakaj pijejo.

Ko jih ni bilo v pisarnah, sem šel v kontrolo. V omarah sem v fasciklih našel skrite zaloge konjaka in tako ugotovil, kdaj pijejo. To soboto pa sem izvedel, zakaj to počnejo. Po tej izpovedi V. G. so v treh mesecih vsi trije kronični pijanci naredili samomor. Eden se je obesil, drugi se je ustrelil, ta, ki je bil pri meni, pa se je najprej zastrupil, nato so ga v bolnišnici rešili. Po prihodu domov se je ustrelil. Nobena teh smrti ni bila prikazana kot samomor, ampak kot naravna smrt.

Tudi jaz sem to izpoved dolgo nosil v sebi, zdaj vas pa prosim, ker vem, da to zapisujete, da to zapišete.”

Pričevanje Roberta Jedločnika sem zapisal 21. januarja 1995. Spomenka Hribar je v začetku devetdesetih let zapisala, da imamo v državi okrog 4.000 kroničnih pijancev, še živih nekdanjih “likvidatorjev”, na katere je prejšnja država Jugoslavija pozabila. Koliko jih je že naredilo samomor, pa ni podatka, ker so bili prikriti. Samomorilnost Slovencev ne prihaja samo iz uralskih genskih zasnov, kot je ugotovil raziskovalec, ki se je na televiziji pogovarjal s Sandijem Čolnikom, ampak v veliki meri tudi od krvočnosti in krutosti, ki so jo komunisti prisilno vnesli med Slovence, ki tega niso bili vajeni.

S krampom v truplo

Rudi Vengust pripoveduje: “Iz nemške vojske sem se vrnil domov julija leta 1945. Najprej so me zaprli v Mariboru, nato v Šempetru na Krasu. Novembra 1945 pa sem bil pripeljan na Teharje. Barake, kjer smo prebivali, so bile brez oken, tako da so lahko stražarji kar z mitraljezi stre-

ljali skozi odprtine, če se je v barakah kaj premaknilo brez njihove koman- de. V teh barakah nas je bilo zaprtih okoli 600. Bilo je mrzlo in zima, zato smo kurili v železnem gašperčku, čeprav je baraka bila brez oken. Drva smo nabirali izpod snega. Skrampi smo si razsekovali stare šture, ki so kot snežni kupčki štrleli nad površjem. Pri tem delu se mi je nekajkrat zgodilo, da se je kramp, ki sem ga z zamahom usmeril v tak snežni kupček, zaril v nekaj mehkega. Ko sem sneg odstranil, sem ugotovil, da je to človeško telo, v območju glave obdano z vato in povito s povoji, ki so bili prepojeni s krvjo. Vse skupaj je bilo videti kot mumija. Mislim, da so bili obrazi teh žrtev zelo iznakaženi, zato so jih pred usmrtnitvijo povili, da so jih na oko bolj človeško, pa vendar z grožnjo peljali mimo drugih zapornikov v gozd, kjer so jih pobili.

Naša baraka je bila zadnja proti jugu v skupini barak. Nekaj barak so že odpeljali nekam v Maribor, verjetno v Bresternico. Za nami je

bil hribček, ki se je dvigal nad betonsko tvorbo, ki je izgledala kakor bunker. Na vrhu tega hribčka sta bili dve na sveže zasuti jami, velikosti vsaj 10 x 10 metrov. Vedeli smo, da sta to sveže zasuti grobišči. Čez nekaj let sem šel pogledat taborišče in tudi ti dve jami. Udornine so bile globoke skoraj en meter.

Iz taborišča, kjer so nas čuvali zelo ‘pasji’ primorski partizani, sem bil izpuščen marca 1946.”

Poboj upornih stražarjev

Zanimivo je pričevanje Borisa Farkaša, dr. vet. med.: “Moj oče je bil sodnik v Celju. Sam sem bil pri Knoju v Celju. Enkrat so nas uporabljali za izseljevanje nemške manjšine iz Vitanja. Ponoči smo se odpeljali s tovornjaki, obkolili smo hiše, nato pa so se morali ljudje v pol ure pripraviti za izselitev. Na tovornjak so morali sami splezati. Odpeljali smo jih na avstrijsko mejo, kjer smo jih nagnali s tovornjakov čez mejo. Nekega dne smo dobili nalo-

go, da gremo v taborišče Teharje, kjer so se uprli miličniki. Miličnike smo morali razorožiti in aretirati, ti pri tem niso nudili nobenega odpora. Odpeljali smo jih v zapor Stari pisar. Kasneje sem izvedel, da so jih vse 'likvidirali'. Izvedel sem tudi, zakaj so se uprli. Njihov komandant je bil velik sadist. Za najmanjši disciplinski prekršek jih je kaznoval s tem, da so morali vso noč bosí stražiti na betonu, kjer je bilo do 10 centimetrov vode. Veliko jih je pri tem hudo zbolelo. Tudi sam sem kmalu občutil, da se ni igrati. Zaradi nedisciplin so me za nekaj mesecev zaprli v taborišče Fedreng na Kočevskem."

Moj kolega Farkaš si je v Vitanju zapomnil lepo nemško plavalasko, ki jo je moral takrat izseliti. Zato sva se nekega dne odpeljala v Vitanje, kjer sva od domačinov izvedela, da je zdaj pokopana na pokopališču v Vitanju skupaj s svojo družino, saj so vsi, ki so kot izseljenci umrli v Avstriji, želeli biti pokopani doma v Vitanju. Vse to sva preverila na pokopališču, kjer imajo lepe in bogate spomenike.

Grobovi Nemcev

Nemška manjšina je bila pri nas iztrebljena na krvoločen in krut način. Verjetno po nacističnem in boljševiskem vzoru. Na krvoločen način na Teharjah, v Strnišču (Kidričev), na Tezmem, Bresternici pri Mariboru, na Hoškem Pohorju (pri sv. Arehu), v Slovenski Bistrici, Slovenskih Konjicah, Slovenj Gradcu, na Golovcu v Celju, v rudniku Pečovnik v Celju, v Košnici v Celju, v Bežigradu v Celju, pri Mlinarjevem Janezu v Celju, v Bezovici pri Vojniku, v Višnji vasi pri Vojniku, za pokopališčem v Vojniku, pri Mariji Reki nad Preboldom, v Krškem, v Brestanici (Rajhenburg), v Žančanih pri Slovenj Gradcu, v Šošanju, v Kočevski Reki, pri Begunjah in verjetno še na drugih krajih.

Na krut način pa so bili izseljeni in pregnani prek avstrijske in madžarske meje v najbolj mrzlih zimskih mesecih 1945/46.

V zvezi z iztrebljanjem ljudi, ki niso bili po meri komunistov, je zanimiv zapisnik Arhiva Slo-

venije z dne 5. 2. 1981 ob 13.30, Župančičeva 3, Ljubljana, o uničevanju seznamov zapornikov iz slovenskih taborišč, med njimi taborišča na Teharjah. Zapisnik o tem, kaj je bilo že uničeno in kaj je treba še uničiti, je napisal Aldo Carli, podpisali pa so ga Zdenko Pavlina, Peter Ribnikar in Zdena Lenarčič. Uničevanje arhivov je kaznivo dejanje, za katerega bi se morala zanimati generalna državna tožilka Zdenka Cerar. Verjetno pa ukaz Borisa Kocijanciča in odgovornega v Arhivu Slovenije z dne 5. 2. 1981 zanjo še danes velja. Naklepno prikrivanje zločinov nekdanjih komunističnih oblastnikov je očitno prikrito početje naših pravosodnih organov.

Teharje kot grobišče

Franc Gornik pripoveduje: "V taborišče Teharje sem bil pripeljan 14. 4. 1946. Moja zaporedna številka zaporniške knjige je bila 745. V poletju tega leta so taborišče napadli četniki iz smeri cerkve sv. Ane na Teharjah. Nekaj taboriščnikov je na spodnji oziroma severni strani v mrežo naredilo luknjo, skozi katero jih je nekaj tudi pobegnilo. Da bi ostale prestrašili, so nas stražarji odpeljali v dolino zahodno od taborišča, proti prvim hišam, kjer je bilo močvirje. Tam smo se morali vzpeti na okrogel, svež kup zemlje, premera več kot 20 metrov, ki se je ves zibal. 'Takole boste končali,' so nam grozili, 'če bi hoteli pobegniti.'" Ta veli-

ki grob je tam, kjer je zdaj prva pregrada odlagališča piritnih ogorkov.

G. Grajzl pripoveduje: "V taborišče Teharje sem bil premeščen konec avgusta 1945 iz Bežigrada, kjer sem bil komandant takratnega ujetniškega taborišča. Takrat je bilo betonsko strelisce, ki je bilo vsaj 130 metrov dolgo, 5 metrov široko in 3 metre globoko, že popolnoma polno mrličev in nasuto z zemljo. Zdaj je tu druga pregrada, pregrada za tekočo sadro."

Jože Nagode: "Leta 1955 sem služil vojsko v Celju. Na vojaške vaje so nas peljali v gozd okoli vojaškega skladišča v Bukovžlaku. Preden smo začeli vajo, nas je poveljujoči kapetan opozoril, naj ne kopljemo zaščitnih jarkov tam, kjer so ugreznine, ker bi lahko izkopali kosti tamkaj pobitih."

Ivan Mithans je pred parlamentarno preiskovalno komisijo dejal, da je bil med 16. in 17. majem 1945 v koloni, ki je štela okoli 7.500 beguncev, stražar. "Begunce-ujetnike smo vodili dva dni skozi Mislinjsko dolino in Hudo luknjo do taborišča Teharje. Tam je bilo že zbranih najmanj 12 do 13.000 ljudi."

Alojzija Tellis je za občinsko komisijo Mozirje, ki je raziskovala medvojne in povojne poboje, zapisala, da se je januarja 1941 poročila k Jesenikovim v Dramlje, kjer so imeli gostilno in trgovino. V poletju 1945 se je vsak dan vozila s kolesom po proseniški cesti mimo taborišča Teharje, skozi Bukovžlak proti Celju. Na vzhodni strani taborišča, proti kme-

Območje za prvo cinkarniško pregrado, neposredno nad grobovi, danes je tu igrišče za golf; posneto maja 1990

tu Brinovcu, je videvala, da so vsak dan na novo izkopavali grobove. Ko so ene zasuli, so zraven izkopali druge. Vse to se je dogajalo maja, junija in julija. Poleg opisa svoje tragične usode, ki jo je doživela v času nemške okupacije, je njena usoda posebno tragična po "osvoboditvi", zato je priložila skico izkopanih grobov, kjer se je podpisala kod očivdec in priča.

Z greznico nad SLS

Ta predel je zdaj zasut s komunalnimi odpadki, ki so prerasli v hrib. Celjska komunala je kot zaukazan grobar teharskih grobišč zelo dosledno odigrala svojo vlogo. Še okoli leta 1990 je vzhodno od sedanega spomenika brez dovoljenja postavila separacijo za 3.000 celjskih greznic, tako da se je gnojnica izlivala prek navoženih smeti na grobišča. Posebno zaslugo za to je imel takratni direktor Čerič, ki je nad mrtvimi nadaljeval delo, ki ga je nad živimi začel njegov oče; ta je kot član "sodišča narodne časti" v Slovenskih Konjicah pošiljal Konjičane na Teharje.

Zdaj nadaljuje prostovoljno grobarsko delo Komunale Celje g. Zidanšek ml., ki je kot polovični podžupan postal polovični direktor Komunale in bo prek projekta Cero (regionalni zbirni smetiščni center) uspešno zakrival še tiste grobove svojih prvotnih članov SLS, ki jih je JLA za svojimi mrežami okoli vojnega skladišča Bukovžlak ohranila. Večina taboriščnikov na Teharjah, slovenskega rodu, vključno z domobranci, je bila namreč po mnenju mnogih članov ali volilcev predvojne, prvotne Slovenske ljudske stranke (SLS). Vodiškim v zdajšnji SLS bi lahko dalo misliti, zakaj jih združena lista in LDS, posredno pa ZZB, uporabljajo.

Spominski park Teharje bo imel v evropskem obsegu edinstveno okolico. Proti jugu odpadno sadro in štorovsko železarsko odlagališče, proti zahodu piritno brozgo, proti vzhodu komunalno smetišče s separacijo gnojnic, malo naprej regionalno zbirno smetišče, še bolj proti vzhodu pa spet odpadno cinkarniško brozgo, ki bo kmalu postala radioaktivni prah.

Nadaljevanje prihodnjic
Janez Črnej